

УДК 32.019.51

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-15

Наталія Марчук

ORCID: 0000-0001-7363-1127

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО МЕДІАПРОСТОРУ ЯК КОМПОНЕНТА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті досліджуються інституціональні особливості формування регіонального медіапростору та їхній вплив на формування інформаційно-комунікативного компонента державної політики, зокрема на прикладі держав Європейського Союзу.

Визначено, що формування інформаційно-комунікативного компонента розвинених країн відбувалося в умовах розвитку демократичних засад у суспільстві, формування парламентаризму та інститутів політичної опозиції. Завдяки такій політиці сформувалися потужні медіасистеми, які мають властивості саморегуляції, гарантії невтручання уряду в роботу засобів масової комунікації. Чіткі й збалансовані правила такої моделі гарантували свободу преси та вільне висловлення думки, належний рівень здорової конкуренції регіональних і національних медіа.

У статті з'ясовано, що достатні умови якісного розвитку регіональних медіа зумовлені процесами їх реформування та запровадження принципів саморегулювання, а правова база таких реформ сформувалася відповідно до усталених стандартів.

Визначено, що розвиток інформаційної політики щодо регіональних ЗМІ загалом відповідає стрімкому розвитку суспільства. Нормативна основа інформаційно-комунікаційного вектору загалом гарантує можливість вільного доступу до незалежної та достовірної інформації, а принципи взаємодії місцевих ЗМІ та влади впливають на динаміку розвитку регіону. Також визначено, що відсутність системної правової інформаційної політики спонукає наростання негативного впливу політико-правових засад формування дієвої законодавчої бази для ЗМІ.

Стаття висвітлює необхідність глибокого розуміння та аналізу інституціональних особливостей та їхнього впливу на формування інформаційно-комунікативного компоненту державної політики, зокрема на прикладі функціонування регіональних засобів масової інформації.

Ключові слова: *інституціональні особливості, державна політика, інформаційна війна, інформаційно-комунікативний компонент, регіональні засоби масової інформації.*

Вступ. У сучасній Україні, особливо в час повномасштабного російського вторгнення, змінюється призначення традиційних інституцій. Особливо змінюється інформаційно-комунікативний компонент державної політики, адже саме цей елемент, що з'єднує глобальний світ інформації з її споживачами, потребує постійної динаміки. Постановка проблеми полягає у розгляді розуміння та аналізу інституціональних особливостей та їхнього впливу на формування інформаційно-комунікативного компонента державної політики, зокрема на прикладі функціонування регіональних засобів масової інформації. Приклад країн ЄС показує, що системні реформи у цьому напрямі здатні забезпечити якісне регулювання медіапростору та зміцнення демократичних інституцій.

Метою статті є аналіз формування регіонального медіапростору як інформаційно-комунікативного компонента державної політики та з'ясування ролі та можливостей впливу регіональних ЗМІ на політичну систему. Головними завданнями статті є: виокремити інформаційно-комунікативний компонент державної політики, з'ясувати інституціональні умови функціонування регіональних засобів масової інформації України; проаналізувати зарубіжний досвід формування регіонального медіапростору та дослідити чинник регіональних медіа як інформаційно-комунікативного компонента державної політики.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження інформаційно-комунікативного компонента державної політики має міждисциплінарний характер, адже охоплює політичних акторів, медіа та суспільство. Ураховуючи специфіку дослідження, авторка акцентує на структурно-функціональному аналізі. Методами, які дали змогу всебічно вирішити дослідницькі завдання, стали інституціональний метод у поєднанні з нормативним підходом. Для виокремлення та порівняння інформаційно-комунікативного компонента державної політики в різних країнах застосовано компаративний та аналітичний підходи. Під час визначення тенденцій та складання висновків у дослідженні застосовується принцип конвергенції.

Результати та обговорення. У різні періоди проблематика політичних аспектів функціонування медіапростору досліджувалася у багатьох працях учених-політологів та в рамках теорій соціальних комунікацій. Проблематику медіапростору у контексті розвитку інформаційної політики досліджували П. Лазарсфельд, М. Мак-Люен, Є. Ноель-Нойман, Т. Науменко, В. Бебик, О. Титаренко та ін. Розвиток регіонального медіапростору досліджували А. Русиняк, В. Лизанчук, Д. Дуцик, І. Паславський, С. Матвієнків, А. Іващук та ін.

Формування інформаційно-комунікативного компонента розвинених країн складалося в умовах розвитку демократичних засад у суспільстві, формування парламентаризму та інститутів політичної опозиції. Завдяки такій політиці сформувалися потужні медіасистеми, які мають властивості саморегуляції, гарантії невтручання уряду в роботу засобів масової комунікації. Формування чітко визначених і збалансованих правил такої моделі гарантувало свободу засобів масової інформації та вільне висловлення думки, належний рівень здорової конкуренції регіональних і національних медіа.

Роль медіа у суспільствах, що прагнуть демократичних змін, значно посилюється через збільшення попиту на доступ до неупередженої інформації та свободи слова. Для оцінки рівня свободи слова використовують дані моніторингу організації «Репортери без кордонів» (RSF). Останній 21-й випуск Світового індексу свободи преси-2023 [1] свідчить про серйозні та часом радикальні зміни, пов'язані з політичною, соціальною та технологічною нестабільністю, а дезінформація, пропаганда та штучний інтелект становлять зростаючу загрозу для журналістики. Свобода ЗМІ знаходиться в періоді турбулентності у значній кількості країн правозахисної групи. При цьому, згідно з оприлюдненими даними, Україна у цьому рейтингу посіла 79-е місце, піднявшись зі 106-ї позиції торік. Дані моніторингу свідчать, що світовий індекс свободи преси за останній рік зазнав значного падіння: 31 країна у 2023 р. віднесена до категорії «у дуже серйозній ситуації». Для порівняння: у 2021 р. ця категорія налічувала 21 країну. У звіті йдеться, що війна росії проти України загрожує виживанню українських медіа. Також відзначається важлива роль України в протидії експансії російської чітко організованої системи пропаганди.

Позиції індексу свободи слова в Україні підривають недостатнє фінансування нових незалежних мовників, проблема доступу до інформації, недотримання конфіденційності джерел інформації, високий рівень маніпуляцій та фейків у медіа та кібератаки. А за показником безпеки Україна отримує один із найгірших показників рейтингу через воєнні злочини, скоєні росією [1].

Регіональні медіа стикаються як із загальнонаціональними, так і з локальними викликами на шляху до реформування. Результати дослідження Internews свідчать, що у багатьох регіонах нібито роздержавлені ЗМІ продовжують приховано чи відкрито отримувати фінансування від місцевих органів влади. Такі схеми дають можливість представникам органів державної влади і органів місцевого самоврядування впливати на інформаційний ландшафт регіону [2].

У зарубіжних країнах на формування регіонального медіапростору впливали особливості політичної системи, специфіка законодавства, економічний складник, національні традиції тощо. До прикладу, у Великобританії, США, Франції та Німеччині існують розвинені

медіасистеми, що функціонують на принципах саморегуляції. Незважаючи на відсутність спеціального закону про свободу преси, у Великобританії в регулюванні діяльності ЗМІ основна увага приділяється судовим рішенням та низці законодавчих актів. Законодавче регулювання функціонування засобів масової інформації відбувається на основі принципу саморегуляції у питаннях висвітлення діяльності уряду, парламенту, локальної влади. Таким чином, дотримується баланс у потенційних суперечностях щодо забезпечення свободи слова та гарантується невтручання держави у діяльність ЗМІ. І хоча законодавство Великої Британії є досить жорстким, можливості журналіста у правовому і судовому порядку відстоювати свою думку необмежені. Також механізми саморегуляції, до прикладу Бі-Бі-Сі, Рада преси, Мовна комісія у скаргах, контролюють ізсередини діяльність ЗМІ. Європейська конвенція, суд присяжних, відкритість судової системи, урядове невтручання, на думку Ю. Хлистуна, сприяють тому, що ЗМІ Великобританії мають свободу від цензури [3]. Місцеві друковані ЗМІ, регіональне телебачення дають змогу британцям підтримувати зв'язок зі своєю місцевою громадою. Це демонструють результати дослідження, згідно з якими дев'ять із десяти дорослих у Великобританії регулярно цікавляться місцевими новинами. Регіональні телевізійні новини споживають принаймні раз на день чотири п'ятих дорослих; приблизно половина слухає місцеве радіо або читає безкоштовну статтю принаймні щотижня [4].

Деякі країни ЄС створили органи саморегулювання медіа, що моніторять дотримання професійних та етичних стандартів у медіа. До повноважень таких органів також належать отримання скарг на непрофесійну поведінку медіа, застосування відповідних санкцій у межах правового поля. До таких органів відносяться Німецька рада з питань преси, Вища аудіовізуальна рада у Франції, Шведська рада з питань преси, Мадридська асоціація преси в Іспанії та ін. В окремих країнах для посилення механізмів саморегулювання впроваджено посаду прес-омбудсмена, який виступає посередником між аудиторією, журналістами та власниками медіа. Прес-омбудсмен моніторить дотримання етичних стандартів у медіа, приймає скарги громадськості, співпрацює з органами саморегулювання медіа та публічно представляє інтереси медіаспільноти. Становлення і функціонування інститутів пресради і омбудсмена відбувається поступово й може бути ініційовано як державою, так і медіаспільнотою. В Ірландії інститут прес-омбудсмена було створено у 2007 р. через прийняття відповідного закону. Прес-омбудсмен розглядає скарги щодо точності, об'єктивності і конфіденційності опублікованих у засобах масової інформації матеріалів [10].

Формування регіонального медіапростору проходить залежно від процесів роздержавлення ЗМІ. Згідно із Й. Кемпа-Метрак, це пов'язано з відновленням місцевої преси як важливого соціального інституту, адже саме він виражає інтереси жителів та відповідає конкретним потребам та інтересам громади. Соціальна комунікація надзвичайно важлива для формування місцевої спільноти і може визначати ступінь її розвитку. Локальні медіа виконують конкретну місію, регулярно та ефективно задовольняючи інформаційні потреби одержувачів [11].

У Німеччині свобода преси захищається Конституцією, тому, згідно з «Індексом свободи преси», Німеччина посідає 21-е місце [1], ЗМІ знаходиться у власності приватних медійних підприємств. Публічні (громадські) теле- і радіомовлення функціонують як установи публічного права і фінансуються податками. Починаючи з 1980-х років у Німеччині існує чимало приватних мовників. Ринок преси складається з близько 300 щоденних газет (переважно регіональних), 20 тижневиків, 1 600 журналів для широкої публіки. Після Китаю, Індії, Японії та США Німеччина є п'ятим за розміром ринком преси у світі [5]. Німецький ринок преси за кількістю назв, кількістю читачів є одним із найбільших у Європі.

У Франції функціонування ЗМІ базується на законодавстві, що визначає кількість медіа в руках одного власника та суворо обмежує наявність іноземного капіталу – 20% для радіо і телебачення та 30% – для друкованих ЗМІ. Працює Вища аудіовізуальна рада (Le Conseil

supérieur de l'audiovisuel CSA), яка встановлює кількість ліцензій: «категорії А» видаються «радіомовлення громад», зареєстрованих як некомерційні. Зараз діє понад 600 «громадських радіо», які працюють для міських і сільських громад [6]. Медіасистема Франції також характеризується високим рівнем розвитку регіональних медіа та популярністю місцевих новин. Завдяки механізмам саморегуляції французькі медіа добилися запровадження дотацій друкованим газетам незалежно від форми власності, при цьому уряд не втручається у їхню редакційну політику.

Важливим складником незалежності ЗМІ є громадські медіа, а зразковою моделлю їх функціонування вважається англо-французька. Визначальною для цієї моделі є формування взаємодії держави і ЗМІ в умовах розвинутого громадянського суспільства, де фінансова частка держави є четвертиною від потреб, інші 75% надходять з абонентської плати, а для забезпечення автономності медіа створено Вищу аудіовізуальну раду, незалежну від інших органів влади [7, с. 19]. Цікавим фактом є те, що стовідсоткове фінансування громадського мовлення самим суспільством віднедавна існує тільки у Японії, інші близькі до цього країни: Норвегія (99%), Швеція (98%), Данія (91%), Німеччина (82%). Інші потреби поповнюються спонсорами або меценатами, а також суспільними фондами [8]. В Іспанії, Португалії і Франції передбачені також державні субсидії.

Щодо функціонування успішних громадських медіа з високим рівнем свободи діяльності, відсутністю прямого втручання політиків в їх управління скандинавські країни, Німеччина та Франція показують успішний досвід. У цьому плані законодавство Німеччини гарантує найвищий рівень автономії менеджерів для громадських медіа. Водночас в Італії, Іспанії, Португалії, Греції перед медіа постають певні проблеми, що негативно впливають на свободу та незалежність засобів масової комунікації, пов'язані з посиленням зв'язку системи управління громадськими ЗМІ з політичними партіями.

Окрім свободи слова та особливостей функціонування медіасередовища, важливим елементом демократичних перетворень є виборчий процес. У документах Ради Європи, Європейського Союзу значна увага приділяється принципам функціонування ЗМІ у демократичному суспільстві для забезпечення належного висвітлення у медіа діяльності суб'єктів виборчого процесу та інших питань, пов'язаних із виборами. Дана сфера регулюється в державах Європейського Союзу відповідним законодавством про телебачення, радіомовлення і друковані ЗМІ. Конституції Франції, Німеччини, Австрії, Іспанії, Нідерландів та інших країн містять окремі положення про право доступу громадян до інформації. Основний закон Великої Британії визначає особливу роль медіа у формуванні громадської думки і служінні суспільним інтересам [8, с. 80–82].

А. Русиняк стверджує, що практика функціонування регіональних медіа демонструє певну суперечливість. З одного боку, місцеві видання здатні до конкуренції з загальнонаціональними, з іншого – навіть у розвинених країнах локальні онлайн-видання не в змозі продемонструвати ефективний та успішний медіапідхід [12].

Висновки. На основі здійсненого аналізу інституційних засад регіонального медіапростору можна констатувати, що розвитку регіональних медіа сприяють розвинуте національне законодавство у сфері ЗМІ, наявність кодексів професійних стандартів та органів саморегулювання. Таким чином, формування регіонального медіапростору нерозривно пов'язане з розвитком демократичних інститутів та впровадженням складних системних реформ. Завдяки такій політиці сформувалися потужні медіасистеми, які мають властивості саморегуляції, гарантії невтручання уряду в роботу засобів масової комунікації. Чіткі й збалансовані правила такої моделі гарантували свободу преси та вільне висловлення думки, належний рівень здорової конкуренції регіональних і національних медіа.

Література:

1. Всесвітній індекс свободи преси 2023 року: загроза індустрії симулякрів. <https://detector.media/infospace/article/210803/2023-05-03> (дата звернення: 02.11.2023).
2. Ukrainian Regional Media Guide 2020. *Internews*. 2020. URL: <https://internews.ua/project/media-guide-2020> (дата звернення: 01.10.2023).
3. Хлистун Г. Розвиток британських та французьких ЗМІ наприкінці 20-го – на початку 21-го століть. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2016. № 10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2832 (дата звернення: 08.10.2023).
4. Local and Regional Media in the UK. *Ofcom*. 2015. URL: https://www.ofcom.org.uk/_data/assets/pdf_file/0027/15957/lrmuk.pdf (дата звернення: 12.10.2023).
5. Бурхлива зміна ЗМІ. *Факти про Німеччину*. 2020. URL: <https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/uk/kategoriya/kultura-i-mas-media/burhlyva-zmina-zmi> (дата звернення: 10.10.2023).
6. Баклі С. Мовлення громад в Україні: можливості для розвитку – Аналітичний звіт. *Council of Europe*. 2016. URL: <https://rm.coe.int/16806a6732> (дата звернення: 01.11.2023).
7. Головчук О. Громадське мовлення: міжнародний досвід і перспективи. *Теле- та радіожурналістика*. 2014. Вип. 13. С. 18–22.
8. Кострубіцька А. Особливості державного регулювання діяльності засобів масової комунікації у Європейському Союзі : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2017. 203 с.
9. Висвітлення виборів у ЗМІ: стандарти Ради Європи, ЄС, законодавство і практика європейських країн : аналітичний звіт / упоряд. Д.С. Ковриженко. Київ : UASID, 2010. 63 с.
10. Press Ombudsman Act. 14 September 2007. № 24. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/grn150790.pdf> (дата звернення: 02.11.2023).
11. Media w procesie kształtowania wspólnot lokalnych. Materiały z konferencji «Relacje mediów lokalnych z samorządami gminnymi – rola komunikacji społecznej w kształtowaniu wizerunku jednostki samorządu terytorialnego». 23 października 2009. Kielcach. URL: <https://docplayer.pl/1473894-Media-w-procesie-ksztaltowania-wspolnot-lokalnych.html> (дата звернення: 01.09.2023).
12. Русиняк А.І. Особливості регіональної медійної системи Польщі. *Європа: виклики для України* : збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу із міжнародною участю (до 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка). Кам'янець-Подільський, 2018. С. 90–93.
13. Marchuk, V. Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe. *Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied*. 2021. 92 p.

References:

1. Vsesvitniy indeks svobody presy 2023 roku: zahroza industriyi symulyakriv <https://detector.media/infospace/article/210803/2023-05-03> (data zvernennya 02.11.2023) [in Ukrainian]
2. Ukrainian Regional Media Guide 2020. *Internews*. 2020. URL: <https://internews.ua/project/media-guide-2020> (data zvernennya 01.10.2023)
3. Khlystun H. Rozvytok brytans'kykh ta frantsuz'kykh ZMI na prikintsi 20-ho – na pochatku 21-ho stolit'. *Mizhnarodni vidnosyny*. Ser. Politychni nauky. 2016. № 10. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2832 (data zvernennya 08.10.2023) [in Ukrainian]
4. Local and Regional Media in the UK. *Ofcom*. 2015. URL: https://www.ofcom.org.uk/_data/assets/pdf_file/0027/15957/lrmuk.pdf (data zvernennya 12.10.2023)
5. Burkhlyva zmina ZMI. *Fakty pro Nimechchynu*. 2020. URL: <https://www.tatsachen-ueber-deutschland.de/uk/kategoriya/kultura-i-mas-media/burhlyva-zmina-zmi> (data zvernennya 10.10.2023) [in Ukrainian]
6. Bakli S. Movlennya hromad v Ukrayini: mozhlyvosti dlya rozvytku – Analitychnyy zvit. *Council of Europe*. 2016. URL: <https://rm.coe.int/16806a6732> (data zvernennya 01.11.2023) [in Ukrainian]
7. Holovchuk O. Hromads'ke movlennya: mizhnarodnyy dosvid i perspektyvy. *Tele-ta radiozhurnalistyka*. 2014. Vyp. 13. S. 18–22. [in Ukrainian]
8. Kostrubits'ka A. Osoblyvosti derzhavnogo rehulyuvannya diyal'nosti zasobiv masovoyi komunikatsiyi u Yevropeys'komu Soyuzi. *Dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata nauk z derzhavnogo*

upravlinnya: 25.00.02 – mekhanizmy derzhavnoho upravlinnya. Kyyivs'kyu natsional'nyy universytet imeni T. Shevchenka. 2017. 203 s. [in Ukrainian]

9. Vysvitlennya vyboriv u ZMI: standarty Rady Yevropy, YES, zakonodavstvo i praktyka yevropeys'kykh krayin: analitychnyy zvit. Uporyad Kovryzhenko D.S. Kyiv: UASID. 2010. 63 s. [in Ukrainian]

10. Press Ombudsman Act. 14 September 2007. № 24. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/grn150790.pdf> (data zvernennya 02.11.2023)

11. Media w procesie kształtowania wspólnot lokalnych. Materiały z konferencji «Relacje mediów lokalnych z samorządami gminnymi – rola komunikacji społecznej w kształtowaniu wizerunku jednostki samorządu terytorialnego». 23 października 2009. Kielcach. URL: <https://docplayer.pl/1473894-Media-w-procesie-ksztaltowania-wspolnot-lokalnych.html> (data zvernennya 01.09.2023)

12. Rusynyak A.I. Osoblyvosti rehional'noyi mediynoyi systemy Pol'shchi. Yevropa: vyklyky dlya Ukrayiny: zbirnyk materialiv Vseukrayins'koho kruhloho stolu iz mizhnarodnoyu uchastyu (do 100-richchya vid zasnuvannya Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka). Kam'yanets'-Podil's'kyu natsional'nyy universytet imeni Ivana Ohiyenka. 2018. S. 90–93. [in Ukrainian]

13. Marchuk, V. Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe. Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied. 2021. 92 p.

Nataliya Marchuk. Institutional features of the formation of regional media space as a component of state policy

The article examines the institutional features of the formation of the regional media space and their influence on the formation of the informational and communicative component of state policy, in particular on the example of the European Union states.

It was determined that the formation of the information and communication component of developed countries took place under the conditions of the development of democratic foundations in society, the formation of parliamentarism and political opposition institutions. Thanks to such a policy, powerful media systems were formed, which have the properties of self-regulation, guarantees of non-interference of the government in the work of mass communication means. Clear and balanced rules of this model guaranteed freedom of the press and free expression of opinion, an appropriate level of healthy competition of regional and national media.

The article found that sufficient conditions for the qualitative development of regional media are due to the processes of their decentralization and reform, and the legal basis of such reforms was formed in accordance with established standards. For example, with the establishment of local self-government in Poland, local media became a component of the cultural development of civil society, in Hungary and Slovakia there was an increase in the influence of the government on the functioning of the media, in the Czech Republic pressure on the media of oligarchic groups increased. In general, with the reduction of public control over media regulation processes, the level of freedom decreases.

The article found that sufficient conditions for the qualitative development of regional media are determined by the processes of their reform and the introduction of self-regulation principles, and the legal basis of such reforms was formed in accordance with established standards.

It is also determined that the development of information policy regarding regional media generally corresponds to the rapid development of society. The regulatory basis of the information and communication vector generally guarantees the possibility of free access to independent and reliable information. And the principles of interaction between local media and authorities affect the dynamics of the region's development. Also, it was determined that the lack of a systematic legal information policy leads to an increase in the negative impact of the political and legal foundations of the formation of an effective legislative framework for media.

The article highlights the need for a deep understanding and analysis of institutional features and their impact on the formation of the informational and communicative component of state policy, in particular on the example of the functioning of regional mass media.

Key words: *institutional features, state policy, information warfare, informational and communicative component, regional mass media.*